

PRAGMATIZM
PEIRCE, JAMES, DEWEY

FOL 88

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 85
AKIMLAR 02

PRAGMATİZM –PEIRCE, JAMES, DEWEY–
JOHN R. SHOOK

ÇEVİREN: CELAL TÜNER

ÖZGÜN ADI: *THE PIONEERS OF AMERICAN PRAGMATISM*
EDİSYON: OKLAHAMA 2000

YAYINA HAZIRLAYAN: EBUBEKİR DEMİR
REDAKSİYON: ECEM YILDIZ
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-625-7307-04-8

BASKI: AYRINTI BASIM YAY. VE MAT. HİZ. SAN. TİC. A.Ş.
MATBAA SERTİFİKA NO: 49599

1. BASKI: ŞUBAT 2021

İLETİŞİM ADRESLERİ
CINNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

PRAGMATİZM
PEIRCE, JAMES, DEWEY

JOHN R. SHOOK

ÇEVİREN
CELAL TÜNER

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKI

JOHN R. SHOOK

Lisans eğitimini Case Western Reserve University (1988) ve yüksek lisansını University of Florida'da (1990) yaptı. Ardından State University of New York'ta doktorasını tamamladı (1994). Oklahoma State Üniversitesi felsefe bölümünde profesör olarak görev yaptı (2000-2006). Bir süre Society of Humanist Philosophers başkanlık görevini yürüttü. Hâlen pragmatizm, naturalizm, etik, siyaset ve din alanlarında çalışmalarını sürdürmekte ve Washington, D.C.'de yaşamaktadır.

Başlıca eserleri: *A Companion to Pragmatism* (2008, Joseph Margolis ile), *Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality* (2011), *The God Debates: A 21st Century Guide for Atheists and Believers (and Everyone in Between)* (2011), *Pragmatist Neurophilosophy: American Philosophy and the Brain* (2014)

CELAL TÜNER

İstanbul doğumlu (1963). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1987). Bir süre Elazığ ve Sivas'ta öğretmenlik yaptı (1987-1993). Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Bölümünde araştırma görevlisi oldu (1993). *William James'in Ahlak Anlayışı* çalışmasıyla doktor unvanını aldı (1997). Bir süre Oklahoma State Üniversitesi Felsefe Bölümünde 'Pragmatizm' (2001-2002); Kaliforniya Üniversitesinde 'Dini Çoğulculuk' ve Southern Illinois Üniversitesinde 'John Dewey' ile ilgili araştırmalarda bulundu (2007). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimlerinde profesör olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi* (2003), *William James'in Ahlak Anlayışı* (2005); Ellen Kappy Suckiel, William James'in Pragmatik Felsefesi (2003); J. Khatoon, *İkbal'in Düşüncesinde Tanrı, İnsan ve Kainat* (2003).

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
1. Pragmatizm ve Doğruluk	11
2. Natüralist Bağlamda Öğrenme ve Bilgi	14
3. Tarihsel Bağlamda Öğrenme ve Bilgi	21
4. Rasyonalizmin Çöküşü ve Pragmatizm	23
BİRİNCİ BÖLÜM	26
CHARLES S. PEIRCE	
1. Gözlem ve Bilgi	28
2. Pragmatizm, Semiyotik ve Mantık	42
3. Bilimsel Doğruluk ve Gerçeklik	58
4. Evrimsel Kozmoloji	68
İKİNCİ BÖLÜM	75
WILLIAM JAMES	
1. Biyolojik Zihin ve Bilinç Irmağı	76
2. İnanma İradesi ve Din	89
3. Radikal Empirizm, Pragmatizm ve Doğrunun Anlamı	98
4. Personalizm, Plüralizm ve Panpsişizm	111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	118
JOHN DEWEY	
1. Öğrenme, Deneyim ve Problem Çözme	119
2. Değer Araştırması, Ahlak ve Sosyal Yapılanma	135
3. Demokrasi, Sorumluluk ve Adalet	149
4. Bilim ve Gerçeklik	166
KAYNAKÇA	184
DİZİN	187

GİRİŞ

1. Pragmatizm ve Doğruluk

Bu kitap, üç orijinal düşünür; Charles S. Peirce, William James ve John Dewey'in düşüncelerine bir giriştir. Bu üç Amerikan filozofu, felsefe tarihinin en önemli düşünürleri arasındadır. Onların felsefeleri, felsefenin geleneksel alanları; mantık, epistemoloji, metafizik, estetik, ahlak ve siyaset ile ilgilendikleri için kapsamlıdır. Bu kitap, pragmatistlerin bu meselelere dair görüşlerinin birçoğunu açıklamaya girecektir. Pragmatistler, felsefenin birçok alanına katkıda bulunmuşlarsa da, pragmatizm öncelikle doğruluk teorisiyle tartışmalara ve devrimlere sebep olmuştur. Bu giriş, pragmatizmin doğruluk ve bilgiyi anlama girişimini kısaca tasvir edecektir.

Pragmatizm temel olarak, sorulara cevap vermede bir öğrenme teorisidir. Bilgi nasıl elde edilir? Zihnin fonksiyonlarını ve bilginin imkânını araştıran herhangi biri öncelikle bir öğrenme teorisinin oluşturulmasını öneren pragmatizm ile hemfikir olmalıdır. Fakat 'öğrenme' ile ne kastediliyor? Birçok felsefe kuramı, yeni bilgilerin kazanıldığı bilimsel yöntemleri, tespit edilen olgulara nüfuz eden pedagojik yöntemlerden kesinlikle ayırır. Bu suni ve zarar verici ayrımın karşısında, insani öğrenmenin tek bir metodolojisi vardır diyen pragmatizmin hipotezi durur. Bu metodoloji, birçok anlama derecesine sahip olduğu için karmaşıktır. Fakat en alt seviyeler ile en üst seviyeler arasında bir devamlılık vardır. Bu devamlılığı sağlayan şey, akli (*intelligent*) araştırmanın temel bir kalıbı veya formudur.

Amerikan pragmatistlerinin her biri, kendi akademik eğilimleri ışığında akli araştırmanın mahiyetini keşfetmişlerdir. Charles S. Peirce (1839-1914) mantık, semiyotik ve metafiziğin öncüsüydü, dolayısıyla doğa biliminin oldukça orijinal bir felsefesini formüle etmiştir. William James (1842-1910) psikolojik fenomenin en geniş çeşitlerini araştıran deneysel psikolojinin öncülerinden biriydi. John Dewey (1859-1952) sosyal psikolojinin öncülerindendi ve demokratik bir toplumun gelişimine felsefenin nasıl bir katkıda bulunabileceğini araştırdı. Bu üç düşünür, empirizmin temel bir görüşü olarak insan aklının asli olarak öğrenmeyi deneyimden elde ettiği konusunda mutabıkken, tek başına bu mutabakat, onların tek bir felsefi akımda buluşmalarını sağlayamadı. Bununla beraber onlar şu hususlarda hemfikirdirler:

(i) Deneyim, bilgiye zemin teşkil ederken, zihin, deneyimi bilginin objelerine dönüştürür.

(ii) Deneyimin dönüştürülmesi, bir amacın gerçekleştirilmesinde eylem için bir hazırlık olan şüphenin giderilmesi ve inancın kazanılmasını hedefler.

(iii) Zihin pratik inancı hedeflediği için, onun deneyimi dönüştürmesine deneysel faaliyet rehberlik eder.

(iv) Makul inançların yaratımına dair deneysel süreç, mantıki olarak bizi güvenilebilir tahminler ve çevremizi kontrol etmede bize yardımcı olan yeteneğine göre değerlendirilebilir.

Pragmatizmin diğer doğruluk teorileriyle yarışan bir doğruluk teorisi önerdiği iddia edilirse, yanlış anlaşılma riski ortaya çıkar. Peirce, James ve Dewey'in gözlemediği gibi, 'doğru'nun birçok anlamı vardır. Doğrunun mahiyetine dair tartışmalar, sadece doğrunun anlamları hakkındaki muhalif şahsi fikirlere ilham alan sonsuz tartışmalara dönüşebilir. Fikirlere güvenmek, doğruluk ve öğrenme arasındaki ilişkiyi aydınlatmaz. Pragmatizm, eğer başka bir şey değilse, sonu gelmez tartışmaları insani deneyim ve bilginin gelişimini tat-

KAYNAKÇA

Temel Kaynakların Bibliyografyası

Peirce'ün yazılarına dair referansların tümü *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. Charles Hartshorne, Paul Weiss ve Arthur Burks. Cambridge: Harvard University Press, 1931, adlı eserden verilmiştir. Kısaltmalarda CP'nin cilt ve paragrafları kullanılmıştır.

James'in yazılarına dair referansların tümü *The Works of William James*, ed. Frederick Burkhardt. Cambridge: Harvard University Press, 1975-1984, adlı eserden verilmiştir.

Dewey'in yazılarına dair referansların tümü, *The Collected Works of John Dewey, 1882-1953*, ed. Jo Ann Boydston. Carbondale: Southern Illinois University Press., 1969-1991 adlı eserden verilmiştir. Eserin ciltleri *The Early Works: 1881-1898 (EW)*, *The Middle Works, 1899-1924 (MW)* ve *The Later Works, 1925-1953 (LW)* olarak yayımlanmıştır. EW veya MW veya LW'in kısaltmaları cilt ve sayfa numaralarını takip eder.

İkinci El Kaynakların Bibliyografyası

Beraldi, Piero. *John Dewey: logica della responsabilita e progetto dell'uomo*. Bari: Levante, 1996.

Brent, Joseph. *Charles Sanders Peirce: A Life*, revised ed. Bloomington: Indiana University Press, 1998.

Calcaterra, Rose M. *Introduzione a il pragmatismo americano*. Rome: Laterza, 1997.

- Campbell, James. *Understanding John Dewey: Nature and Cooperative Intelligence*. Chicago: Open Court, 1995.
- Casalina, Brunella. *Filosofia, antropologia e politica in John Dewey*. Naples: Morano, 1995.
- Caspary, William R. *Dewey on Democracy*. Ithica, N. Y.: Cornell University Press, 2000.
- Cormier, Harvey. *Truth Is What Works: William James, Pragmatism and the Seed of Death*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2000.
- Cotkin, George. *William James: Public Philosopher*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990.
- Deledalle, Gerard. *John Dewey*. Paris: Presses universitaires de France, 1995.
- Diaz-Bone, Rainer. *William James zur Einfuhrung*. Hamburg: Junius, 1996.
- Garrison, Jim. *Dewey and Eros: Wisdom and Desire in the Art of Thinking*. New York: Teachers College Press, 1997.
- Hausman, Carl R. *Charles S. Peirce's Evolutionary Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Lapoujade, David. *William James, empiricism et pragmatisme*. Paris: Presses Universitaires de France, 1997.
- Margolis, Joseph. *Pragmatism without Foundations: Reconciling Relativism and Realism*. Oxford: Blackwell, 1986.
- Marsonet, Michele. *La verità fallibile: pragmatismo e immagine scientifica del mondo*. Milan: F. Angeli, 1997.
- Marsoobian, Armen and John Ryder, eds. *Blackwell's Companion to American Philosophy*. Oxford: Blackwell, 2001.
- Misak, Cheryl J. *Truth and the End of Inquiry: A Peircean Account of Truth*. Oxford: Clarendon Press, 1991.
- Müller, Ralf. *Die dynamische Logik des Erkennens von Charles S. Peirce*. Würzburg: Königshausen und Neumann, 1999.
- Murphey, Murray G. *The Development of Peirce's Philosophy*. Indianapolis: Hackett, 1993.
- Gerald, Myers, *William James: His Life and Thought*. New Haven: Yale University Press, 1986.
- Nagl, Ludwig. *Charles Sanders Peirce*. Frankfurt: Campus Verlag, 1992.

- Oliver, Phil. *William James's Springs of Delight: The Return to Life*. Nashville, Tenn.: Vanderbilt University Press, 2000.
- Putnam, Ruth Anna, ed. *The Cambridge Companion to William James*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Rockefeller, Steven C. *John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism*. New York: Columbia University Press, 1991.
- Rosenthal, Sandra B. *Charles Peirce's Pragmatic Pluralism*. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Ryan, Alan. *John Dewey and the High Tide of American Liberalism*. New York: W. W. Norton, 1995.
- Schmitz, Egidio F. *O pragmatismo de Dewey na educação: esboço de uma filosofia da educação*. Rio de Janeiro: Livros Técnicos e Científicos Editora, 1980.
- Seigfried, Charlene Haddock, *William James's Radical Reconstruction of Philosophy*, Albany: State University of New York Press, 1990.
- Shook, John R. *Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality*. Nashville, Tenn: Vanderbilt University Press, 2000.
- Simon, Linda. *Genuine Reality: A Life of William James*. New York: Harcourt Brace, 1998.
- Singer, Beth J. *Pragmatism, Rights, and Democracy*. New York: Fordham University Press, 1998.
- Stewart, Arthur Franklin. *Elements of Knowledge: Pragmatism, Logic, and Inquiry*. Nashville, Tenn. : Vanderbilt University Press, 1997.
- Suckiel, Ellen Kappy. *Heaven's Champion: William James's Philosophy of Religion*. Notre Dame, Ind. : University of Notre Dame Press, 1996.
- Tanner, Laurel N. *Dewey's Laboratory School: Lessons for Today*. New York: Teachers College, 1997.
- Thayer, H. S. *Meaning and Action: A Critical History of Pragmatism*, 2. ed. Indianapolis: Hackett, 1981.
- Tiercelin, Claudine. C. S. *Peirce et le pragmatisme*. Paris: Presses Universitaires de France, 1993.
- Westbrook, Robert B. *John Dewey and American Democracy*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1991.

DİZİN

A

adalet 97, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 160, 162, 165; ~ merkezli teoriler 153, 154; cezalandırıcı ~ 164
adaletçi karşılık vermecilik 152
Adam Smith 144
ahlak 7, 8, 11, 76, 82, 97, 117, 118, 134, 135, 145, 148, 154, 155, 156, 159, 161, 162, 165; ~ın yüksek idealleri 90
aile 148
akıl 129, 137
aktivizm 125
algı 99
algılanan obje 101
alışkanlıklar 22, 43, 44, 48, 49, 51, 72, 165; ~ımızın anlaşılması 46; ~ın uyarlanması 22
apriori 68, 146, 147; ~ yöntem 57
araççılık 138
araçların kullanımını 143
argümanlar 54
aristokratik eğitim 121
Aristoteles 38, 39, 54
arzular 22, 88, 97
asli nitelikler 168
astronomi 31
aşkıncılar 127
atomaltı fizik 167
atomculuk 71
atomcu deneycilik 137
atomlar 84

B

Bertrand Russell 41, 167
bilgi 11, 14, 19, 21, 23, 28, 43
bilim 22, 31, 47, 58, 59, 63, 64, 65, 68, 69, 90, 94, 110, 111, 129, 142, 166, 168, 172, 174, 175, 181, 183; ~ insanları 58, 65

bilimsel: ~ bilgi 31, 90, 172; ~ devrimler 23, 63; ~ kanıt 92; ~ realizm 32, 33, 166, 167, 170, 173, 175, 177, 181; ~ teoriler 58, 59, 106, 174; ~ yöntem 47, 48, 58, 64, 65, 68, 70, 92, 146, 166
bilinç 40, 46, 51, 75, 76, 78, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 93, 98, 99, 100, 101, 102, 107, 112, 113, 114, 116, 127, 172
bilgi 50
Birincilik 33, 34
birliktelik tecrübesi 93
biyoloji 75, 123, 125
biyolojik evrim 97

C

canlı 44
caydırıcılık 158, 165
ceza 149, 150, 151, 157, 162, 165; ~ teorileri 153, 157, 158, 159
cezalandırılma 151, 158
Charles Lamb 139
Chicago işlevselci psikolojisi 123
Chicago pragmatizmi 124, 128, 129
Clauseius 69

Ç

çağrışımçılık 85, 86, 114, 115
çevre 45, 46, 72, 73, 182
çıkartım 54, 55

D

daimicilik 71, 72
daimilik (synechism) 68
Darvincilik 21
Darwin 21, 44, 75
davranış 156
davranışçılık 79
değer 24, 119, 135, 137, 138, 140,

141, 142, 143, 146, 147, 148; ~le-
rin yapısalcı ve natüralist teorisi
142; ~ ölçüsü 137; dinî ~ler 24
değersel yargılar 138
değişim 150
demokrasi 121, 122, 134, 145, 147,
148, 149, 153, 154, 159, 160, 161,
164, 165; ~ felsefesi 154, 160, 165;
~nin temel ilkesi 164
demokratik toplum 12, 25, 160, 162
deneysel psikoloji 75, 79, 80
Descartes 17, 27, 29, 56, 79, 83, 84
determinizm 68, 69, 71, 117
dil 27, 41, 47, 57; ~ felsefesi 27
din 7, 24, 76, 89, 90, 91, 94, 95, 96,
97, 98, 145, 148
dindar 75, 89, 91, 92, 163
dinî: ~ eğitim 92; ~ farklılıklar 97; ~
inanç 91; ~ kanıtın mahiyeti 92
doğa kanunları 68
doğal: ~ alışkanlıklar 72; ~ dünya 77,
124; ~ işaretler 48
doğrudan (sorunsal olamayan) dene-
yim 131, 132
doğruluk 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20,
21, 23, 25, 42, 65, 67, 76, 98, 103,
104, 105, 107, 108, 109, 110, 134,
179; ~ teorileri 12; ~ ve öğrenme
arasındaki ilişki 12
durumsal bağlamcılık 168
duygulanımlar 88
duygular 88
duyumculuk 125
duyumcu empirizm 124
duyumsalcılık 77, 78, 140
duyumsalcı psikoloji 140
duyu verileri (sense-data) 18, 41; ~
deneyimleri 41
düalist: ~ bilgi teorisi 98; ~ rasyona-
lizm 36
düalizm 17, 36, 67, 68, 77, 83, 98,
99, 102, 106, 108, 125, 126, 128,
135
düşünce 34, 85, 86, 88, 102
düşünme 37, 43, 44, 46, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 55, 56, 81, 122; ~ sü-
reci 43
düşünsel çabalar 137, 138
düzenlilik 61, 68, 70, 166

E
edilgencilik (passivism) 78
eğitim 57, 75, 76, 118, 119, 120,
121, 123, 133, 145, 148, 149, 159,
162, 163, 164, 165; ~ felsefesi 118,
149, 162
Emerson 75, 144
empiristler 79
endüstrileşme 144
entelektüalist mantık 114, 115
epifenomenalist filozoflar 81
epifenomenalizm 88
epistemik ve epistemik olmayan bilgi
teorileri 15
epistemoloji 11, 118, 134, 135
epistemolojik düalizm 108
Ernest Mach 172
estetik 11
evrim 21, 44, 45, 68, 71, 72, 73, 74,
75, 77, 83, 126; ~ kuramı 44
evrimcilik 125
evrimsel aşk kozmolojisi 24
eylem 12, 35, 43, 44, 45, 46, 51, 52,
90, 94, 119, 132, 133, 138, 141,
142, 143, 146, 150, 151, 155, 160
eylemcilik (activism) 78
eylemin gerçekleştirilmesi 149
ezeli hakikatler 121

F
F.C.S. Schiller 98
felsefe 4, 7, 38, 129
fenomenalizm 128, 130, 131
fikir 52
fizikçiler 81
fiziksel deneyim 132
fiziyojoloji 75, 123
fiziyojolojik ve deneysel psikoloji 75, 78
formel eğitim 120

G
Galileo 30, 60
gayeler 141, 143
gerçeklik 15, 16, 18, 19, 20, 21, 23,
29, 53, 65, 66, 67, 71, 83, 126, 132,
156, 172
gerçek problemler 56
G. H. Mead 123
görecelik 16, 17, 25, 183

- gözlem 18, 33, 37, 54, 59, 178, 180, 182, 183
 Gustav Fechner 78, 126
- H
 hasta ruh 95
 hayat 122
 hazlar: gerçekleştirilmeleri esnasında düşünsel çaba olan ~ 136; gerçekleştirilmeleri esnasında herhangi bir düşünsel çaba olmaksızın oluşan ~ 136
 Hegel 21, 37, 78, 125
 Henry David Thoreau 144
 Henry James 75
 Herman Lotze 78
 Hermann Helmholtz 78, 126
 hipotez 55, 59, 61, 62, 64, 69, 70, 90, 133
 hoşnutluk 140, 142, 143
 Hristiyanlık 83
 hukuk 154
 Hume 61, 84, 87, 106, 137, 169, 170
- İ
 içe bakış 37, 42, 43, 79
 idea 132
 idealist şahsi görecelik 16
 idealizm 14, 16, 17, 68, 78, 88, 89, 98, 99, 116, 125, 126, 129, 131, 166, 172, 174
 idealler 145
 ihtida 96, 97
 İkincilik 33, 34, 35, 74
 ilişki kurma 36
 impersonalizmler 111
 inançlar 46, 48, 51, 52, 53, 56, 57, 62, 73, 91, 109, 120, 170; ~ın pragmatik anlamı 48
 inanma 51, 56, 89
 insani bilgi 18, 19, 20, 36; ~nin doğallaştırılması ve tarihselleştirilmesi 23
 insani öğrenme teorisi 15
 iradecilik 78, 79, 80, 125, 126
 iradi eylemler 125
 işaretler 42, 43, 49
 işçi sınıfı 121
 işlev 126
 işlevselciler 131
 işlevselcilik 76, 119
 işlevsel psikoloji 119
 iyileştiricilik 96
 iyilik 89, 90, 93, 94, 96, 117, 136, 151, 152, 157, 159, 160, 161, 162
 izlenimler 84
- J
 J. H. Tufts 123
 Josiah Royce 27, 99
 Joule 69
 J. R. Angell 123
 Justus Buchler 168
- K
 kaba tesadüf 174, 175
 kâinat 73, 74
 Kant 20, 27, 29, 33, 40, 41, 43, 79, 80, 84, 85, 99, 155
 Kantçı transandantalizm 85
 karakter 156
 karar 83
 kararlılık 56, 146; ~ yöntemi 56
 Karl Popper 24, 61, 62, 63, 64
 karşılık vermecilik 152
 kategori 33
 kavram 52
 Kepler 31
 kilisenin teolojik doktrinleri 94
 kimya 31, 32, 106
 kontrol 36
 kötülük 89, 90, 93, 95, 96, 117, 153
 kötümserlik 96
 kuantum fiziği 182
 kültür 119
- L
 Leibniz 27
 Locke 106, 152, 154
 Lotze 78, 126
- M
 madde 17, 72, 83, 100
 maddeciler 18, 83
 mantık 11, 12, 22, 23, 26, 27, 38, 39, 42, 54, 55, 57, 77, 106, 111, 114, 121, 124, 130, 134
 mantıklılık 111
 mantiki referans 127
 matematik doğrular 37

materyalizm 33, 36, 68, 71, 77, 81, 88, 126, 128
 Maxwell 69
 Mead 123, 129, 168
 medeniyet 122
 Mendeleyev 32
 mesleki öğrenme 122
 meta çıkarım 181
 metafizik 11, 15, 20, 27, 68, 81, 88, 103, 104, 108, 116, 117, 118, 127, 128, 129, 142
 metafizikçi: ~ düalistler 105; ~ realistler 16, 17, 19, 20; ~ realizm 16, 19, 20
 Mill 29, 144, 152, 169, 170
 mistik: ~ durumlar 92, 93; ~ tecrübe 92, 93; ~ dinî tecrübeler 92
 mistisizm 24, 25
 modeller 171, 179
 monizm 116, 117
 mutasyon 71
 mutlak: ~ doğrular 38, 42, 110; ~ idealizm 14, 16, 21, 99

N

naif realistler 166
 natüralizm 17, 23, 68, 71, 72, 129, 166, 168, 181
 nedensellik 71
 Newton 31
 nominalizm 59, 61, 62

O

okul 121, 148, 149
 olgu ve değer arasında Aydınlanmanın yaptığı ayrımı 24
 organizma 44, 45, 48, 71, 131
 organizmacılık 78, 79, 125, 126
 otorite 146, 147, 158; ~ yöntemi 57

Ö

ödevcilik (deontology) 143
 öğrenme 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 91, 103, 119, 120, 121, 122
 özgür irade 70, 77, 78, 82, 89, 117, 154, 155
 öznelcilik 98, 99, 136

P

panpsişizm 88, 89, 111, 113, 116
 pasifizm 125
 pedagoji 118
 personalizm 111
 pesimizm 97
 Pierre Duhem 172
 Platon 37
 plüralizm 111, 117
 politika 118, 134
 post Kantçı idealizm 78
 pozitivistler 40
 pozitivism 30, 31, 32, 36, 58, 63, 67, 169, 182
 pragmatik: ~ ahlak 143; ~ natüralizm 23, 166, 168; ~ yöntem 103
 pragmatizm 27, 45
 pragmatistler 11, 14, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 44, 166, 169
 pragmatizm 17, 21, 126, 130, 171, 175, 178, 182
 pratik akıl yürütme 138
 problem çözme 52, 55, 58, 120, 121, 122, 123, 124, 133, 140, 145, 148
 Protestanlık 75, 96
 psiko-fiziki paralelizm 81
 psikoloğun hatası 140
 psikoloji 50, 75, 76, 79, 80, 84, 85, 118, 123, 124, 131, 134, 135; ~ deneyleri 50

R

radikal empirizm 101
 Ralph Waldo Emerson 75
 rasyonalistler 14, 15, 38, 79
 rasyonalizm 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 36, 38, 79, 126, 129, 130, 135
 realizm 16, 20, 32, 33, 63, 76, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 181, 183
 ruh 83, 95; sağlıklı ~ 95

S

sabit olgular 121
 saf deneyim 112, 113
 Schelling 78, 125
 sembol 50
 semiyosis 49, 50, 53, 54

- semiyotik 12, 27, 36, 42, 49, 50, 52, 53, 55, 73
 sevgicilik (agapism) 68, 73, 74
 sezgi 18, 39, 40, 42
 sezgisel bilgi 40
 sınır sistemi 73, 80, 82, 88, 131
 siyaset 7, 11
 solipsizm 29, 100, 108
 sonuççular (consequentialists) 155
 sonuççuluk (consequentialism) 143, 155
 sorunsal deneyim 132
 sosyal: ~akıl 144; ~ fayda 144; ~ idealler 145; ~ iyi 145, 151, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 165; ~ iyi merkezli ceza teorisi 157; ~ karşılık vermecilik 152; ~ psikoloji 12, 118, 134; ~ sorumluluklar 156, 157; ~ zekâ 147
 suçlular 164
 süreç felsefesi 27
- Ş
- şansçılık (tychism) 68, 70, 74, 117
 şansçı plüralizm 117
 şüphe 12, 51, 52, 56, 146
 şüphecilik 14, 20, 21, 24, 25, 28, 56, 62, 68, 83, 98, 106, 136, 173, 174
- T
- tanıma 36; ~ yoluyla bilgi 99, 107
 Tanrı: ~'nin kanıtlanması 93; ~'nin mistik tecrübesi 94
 Tecrübe 12, 18, 28, 30, 74, 85, 87, 100, 119, 126, 137
 teizm 95, 99, 116
 tekabüliyet teorisi 19, 104, 105
 tekbencilik 29
 teknoloji 130, 175, 183
 teknolojik araçlar 178
 tekrar bütünleştiricilik (reintegrati-
 onism), 159
- temsil yoluyla bilgi 107
 teoloji 27
 Thomas Kuhn 63
 Tolstoy 163
 topluluk 57
 toplum 144, 147, 148, 155, 160, 161, 164
 Toricelli 60, 61, 63
 totaliter 147
 transandantal ego 84
 tündengelim 54, 55
 tündengelimsel akıl yürütme 38, 39
 tümevarım 54, 55, 59, 60, 61, 62, 181
 tümevarım ötesi (meta-induction) 181
- Ü
- Üççünlük 33, 34, 35
- V
- van Fraassen 179
- W
- Whitehead 116, 168
 Wilhelm Wundt 79, 126
- Y
- yanılabilirlik (fallibilism) 23
 yapı 179
 yüksek ahlaki idealler 95
- Z
- zekâ 126, 137
 zihin 12, 16, 17, 40, 44, 49, 72, 73, 76, 77, 79, 83, 92, 102, 118, 124, 126, 127, 142, 166
 zihinsel deneyim 132
 zorunlu doğrular 37